

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2015. Вип. 19. С. 404–412.

Сергій БІЛОКІНЬ

БІБЛІОТЕЧНІ Й МУЗЕЙНІ ЗБІРКИ ХАНЕНКІВ: МІЖСОБИСТІСНІ НАУКОВІ КОМУНІКАЦІЇ

Нещодавно з'ясувалось, що однією з найважливіших проблем нашої минувшини є втрати культурної спадщини та історія загибелі її носіїв [Білокінь, 2013]. Ідейні спадкоємці Ханенків, фундатори Музею ім. Богдана і Варвари Ханенків Микола Макаренко, Федір Шміт, Михайло Бойчук розстріляні, Сергій Гіляров помер у в'язничній лікарні, перебувала в ув'язненні Людмила Сак, з якою я познайомився в учениці Бойчука Марії Володимирівни Трубецької.

Видатні музейники самостійної України (1917–1921), згодом Розстріляного Відродження, вони все зробили для того, щоб дорогоцінні книжки з археології, мистецтвознавства, історії, геральдики, довідкові видання, випущені різними мовами, оздоблені яскравими інскриптами, дійшли до наших часів. Вони винайшли систему, щоб забезпечити книжки від реквізицій. Спорядивши кожне старе видання хитромудрими шифрами, співробітники не подбали про картковий каталог, правдоподібно, його знищено. До останнього часу карткового каталогу в цьому музеї просто не існувало.

Бібліотекарка музею княжна Марія Володимирівна Трубецька (мешкала на вул. Леніна, 27, кол. Екстер, кв. б) розповідала, як час від часу надходили “літівські” списки. Книжки, на які вказував гоголівський Вій, доводилося знімати з полиць. Співробітниці різних бібліотек приходили, куди їм наказано, з пачечками приречених книжок, сідали разом, щоб кожна була перед очима, і ті видання акуратно дерли на клапті. Розуміємо тепер, чому від величезних накладів виданих книжок до наших днів збереглися одиниці. Я. Бердичевський охоче розповідає, що на здачу макулатури існував державний план (а інакше й бути не могло). Як не згадати, що кілька років тому у музеї сталась нова сенсація – виявили ящик з паперами загиблого Сергія Олексійовича Гілярова. Про їхнє існування знали не всі повоєнні співробітники, – і добре, що не знали.

Олена Рославець видала окремий каталог музейних картин, втрачених за німців [Каталог ..., 1998]. Тут 474 одиниць опису.

Зберігся дорогоцінний увраж “Собрание М.П. Боткина” (СПб., 1911). Міхаїл Петрович випустив його власним коштом російською та французькою мовами у друкарні Т-ва Р. Голіке та А. Вільборга. А у збірнику “Художественныя сокровища России”, що його редагував Александр Бенуа, трохи раніше, 1902 року вміщено докладний і фактографічно насичений матеріал про цей самий, боткінський музей. Вміщені поруч світлини музейних залів типологічно дуже близькі до ханенківських.

Спостерігаємо аналогії, які виявляли старі археологи у своїх збірках. На 36-й таблиці вищезгаданого боткінського увража відтворено ланцюг перебірчастої (перегородчастої) емалі XII ст. з 20 ланок із київських розкопок, хрест камінний з золотою прикрасою, образ Богородиці з каменя, золоті серги, бронзові серги, прикрашені перебірчастою емаллю, золоті ковти та вісім золотих сережок. Оглядаючи київські артефакти, у коментарях до “Художественных сокровищ России”, мистецтвознавець і колекціонер Степан Петрович Яремич (народився в с. Галайки Таращанського пов. Київської губ.) щодо одного з цих предметів писав, мовляв, точнісінько така сама пластинка зберігається у збірці Б. та В. Ханенків [Древности ..., 1899, табл. XVI], варіант того самого виду (звірі обернені зігнутими спинами назовні від центральної пластинки) зберігається в Історичному музеї в Москві [Указатель ..., 1893, с. 598–599], а хрестовидну бляху, подібну до попередніх, знайшов Александр Андреевич Спіцин (1858–1931) у Зуєвському могильнику [Отчет ..., 1901, с. 44]. С. Яремич виявляв аналогії у 1902 р., оперуючи відомостями з тодішніх державних і приватних збірок. На такій основі формувалась тодішня археологічна наука.

Рис. 1. Катерина Мельник-Антонович
Fig. 1. Kateryna Melnyk-Antonovych

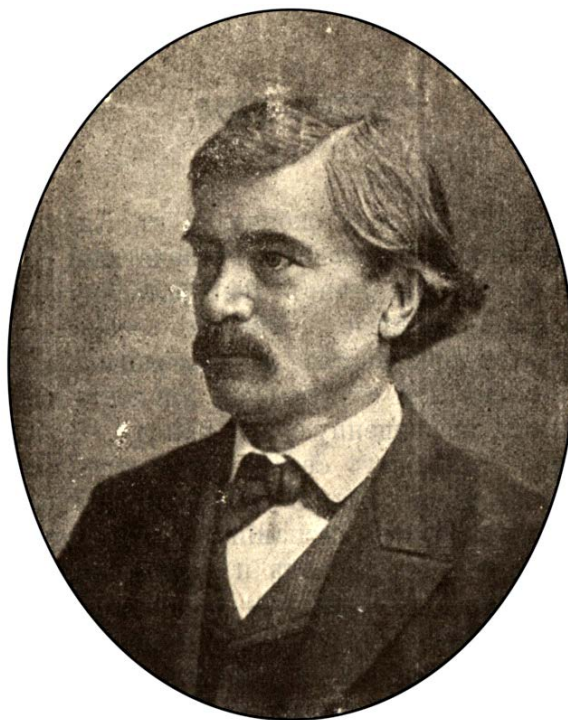

Рис. 2. Володимир Антонович
Fig. 2. Volodymyr Antonovych

Старі археологи відрізняються від пізніших тим, що ставились до предметів своїх студій не як пролетарі, а як власники. Опрацьовуючи каталог виставки київського XI археологічного з'їзду, Катерина Миколаївна Мельник-Антонович (рис. 1) описала, насамперед, колекцію університету Св. Володимира [Каталог ..., 1899, с. 1–137], а після неї, другою, – колекцію свого чоловіка, Володимира Боніфатійовича Антоновича (рис. 2) [Каталог ..., 1899, с. 138–162]. Адже, крім всього іншого, вона була його прямою ученицею й послідовницею, і засади, прийняті у її праці, легко простежити ще від його давніших праць [Антонович, 1895].

Ханенківські збірки картин вищі за наші похвали. На такому тлі їхня бібліотека здається трохи затінена. Тим часом у 1905 р. в Одесі підполковник Євгеній Александрович Шуманський у праці *“Справочная книга для русских библиофилов и коллекционеров”* навів відомості землевласника Курської губернії Акіндина Яковлевича Плужнікова про скарби Б. Ханенка: *“[1.] Богатая библиотека. [2.] Собрание старинных картин, фарфора, эмали, русских и античных древностей”* [Шуманский, 1905, с. 122–123]. Як відомо, у 1886 р. Б. Ханенка було обрано у почесні мирові судді Старооскольського мирового округу Курської губ. У паперах А. Плужнікова не могло не бути Ханенкових листів, але про їхні взаємини поки що не відомо. Свої листи до фахівців із західноєвропейського мистецтва Б. Ханенко розсилав на захід, а також на північ – до Петербурга й Москви. Систематичне виявлення листів, що збереглися сьогодні, розпочато лише в наші часи.

У другій частині своєї праці *“Частные библиотеки в России”* бібліотекознавець Удо Георгієвич Іваск (1878–1922) повідомив, що, крім картинної галереї та музею старожитностей, Ханенки володіли також багатою книгозбірнею, присвяченою, головним чином, питанням археології та історії [Іваск, 1912, с. 65]¹.

¹ Українську з цієї праці систематично вибрано у вид. [Білокінь, 2009, с. 114–123].

Багату інформацію про культурну спадщину України опрацював Едвард Хвалевік². Як польський патріот, соціаліст, він відбув заслання у Красноярську й Томську (1901–1906). Працював у “Антикваріаті Польському” (Варшава, 1906–1922), згодом експертом у складі польської комісії (1922), завданням якої було виконання постанов Ризького договору, зокрема, про повернення польських бібліотечних збірок з Петербурга й Києва. Київські збірки розписано у першому томі його праці [Chwalewik, 1926, s. 154–162]. Невиданий третій том містив покажчик на близько 10 тис. позицій (єдиний примірник, який автор передав перед Другою світовою війною до варшавської Бібліотеки Народової, втрачено). Праця містить близько 750 позицій (16 %) українки. З української точки зору працю Е. Хвалевіка простудіювали о. Йосафат Скрутень та Роман Дзюбан [Записки ..., 1928, с. 273–276; Дзюбан, 2007].

Сучасні московські дослідники А. Банніков і С. Сапожников у праці “Собиратели и хранители прекрасного” про збірки Ханенків писали: “В советское время коллекция была разрознена, частично распродана, золотые и серебряные вещи переплавлены” [Банников, Сапожников, 2007, с. 516–517]. Автори узагальнено відтворили неодноразові напади на музейні збірки з боку Госторгу, чії повноваження поширювались не лише на експозиції советських музеїв, включаючи лєнінградський Ермітаж, а й на їхні фондові колекції в цілому.

Сьогодні ми ще не готові дати відповіді на всі питання, що стоять перед нами. В архіві музею фондів самих Богдана і Варвари Ханенків немає. Дослідників паралізувало те, що написав у передмові до каталогу 1931 р. Сергій Гіляров³: “Архів Ханенків, що в ньому, як сказано вище, повинно було зберегтися листування про придбання та експертизу речей Музею, за свідченням М.О. Макаренка, після смерті В.М. Ханенкової (з дому Терещенків), разом із особистим листуванням небіжчиці начебто спалила її рідна сестра” [Музей ..., 1931].

Марія Николівна (Миколаївна) й, можливо, її діти (Віктор, Надія й Ольга) знали правду. Марія Миколаївна була молодша за Варвару Николівну на сім років. Вийшла заміж за Олексія Вікторовича Іващенко, полковника Генерального штабу й члена комітету київського міського музею. Як і всі члени родини Терещенків, Марія Миколаївна відзначалась високою культурою й жертівністю. Свого часу до відділу народного мистецтва у Всеукраїнському історичному музеї імені Т.Г. Шевченка у Києві вона подарувала колекцію килимів, про що 1925 р. писав Данило Щербаківський [Щербаківський, 1925, с. 55]. Серед них є датовані 1787, 1802, 1812 та 1840 рр. (вони експонувались 2013 р. у Музеї Ханенків під час роботи конференції). Вважається, килими надійшли у 1905–1931 рр., але таке датування легко кардинально звузити. Виїхала на еміграцію й померла Марія Миколаївна 19 травня 1929 р. у м. Канн, департ. Приморські Альпи, Франція, її син Віктор Олексійович – 14 жовтня 1933 р. в Орлі (Chateau de Grignon), Париж [Ковалинский, 2003, с. 380; Незабытые ..., 2001, с. 45–46].

Рис. 3. Варвара Ханенко. Фоторепродукція з втраченого портрету пензля О. Харламова (за: Ханенко, 2008)
Fig. 3. Varvara Khanenko. Photo-reproduction from the lost portrait painted by O. Kharlamov (by: Khanenko, 2008)

² Хвалевік (Chwalewik), Едвард син Едварда (4.VIII.1873, Варшава – 18.II.1956, біля Варшави) – дослідник історії польської культурної спадщини [Chwalewik, 1926; 1927].

³ Гіляров Сергій Олексійович (11.I.1887, Москва – 8.II.1946, Київ).

Труднощі також із заповідями. Наталія Корнієнко⁴ писала: “[...] нам ще належить з’ясувати всю правду про зниклий архів Ханенків та про долю останнього заповіту Варвари Николівни” [Корнієнко, 1999, с. 47]. Від Поліни Аркадіївни Кульженко відомо, що Варвара Николівна спеціально приїздила до них, щоб порадитись із Василем Стефановичем, і він про цей заповіт висловився однозначно: обов’язково і найшвидше. Ішов 1919 рік. Усі знали, що Варвара Николівна побувала у чрезвичайці.

Як відомо, Богдан Іванович закінчив “найреакційніший” за своїми програмами юридичний факультет не надто “прогресивного” Московського університету (1871) зі ступенем кандидата прав. (Коли більшовики прийшли до Києва, юридичний факультет університету вони закрили взагалі, а з медичного факультету створено окремих навчальний заклад). Ніхто ще не розшукував рукопису його кандидатської праці, але можна здогадатись, що її автор мав цільний політичний світогляд. Блискуча освіта, а згодом її вдосконалення у власних колекціях, що постійно поповнювались, вплинула на його орієнтири, спрямування. Подружжя Ханенків і Василь Олександрович Щавинський збирали мистецтво дореволюційних часів у точному, повному сенсі цього слова, тобто до Нідерландської та Французької революцій [див.: Білокінь, 2010, с. 438–449].

Але реальність завжди багатша за окремо взяті моделі. Тримаю в руках альбом зі збірки Ханенків “Собрание Адриана Викторовича Прахова. [Вып.] I. Рисунки старинных мастеров” [Собрание ..., 1906]. У роки “генеральної репетиції”, як визначив їх Ленін, А. Прахов (1846–1916) видав цей альбом, а Богдан Іванович його придбав. З великою увагою він читав праховські цивілізаційні роздуми, що привело до Києва самого цього петербуржця: “Настоящая коллекция рисунков составлялась по преимуществу в Юго-западном крае, как и все прочее собрание А.В. Прахова, и это обстоятельство отразилось на подборе предметов. Юго-западный край не далее как четверть века тому назад еще был усеян “культурным мусором”, на который подчас мог бы позариться любой европейский музей: это были остатки когда-то бывших художественных собраний магнатов Польской “речи Посполитой”. В уцелевших таких собраниях преобладают произведения Италии, так, конечно, было и в исчезнувших, и это естественно: расцвет “речи Посполитой совпадает с XVI–XVII веком, т. е., с эпохой всесветного влияния италийского возрождения. Посмотрите старую столицу Польши, Краков, не лежит ли на нем глубокой печати прекрасной Италии. Для богатого польского пана все дороги вели в Рим, и на обратном пути везлось домой в Польшу, Литву и Украину все то, что поразило и увлекло паломника и что дома, в родной глуши, должно было напомнить о радостных днях, проведенных в центре просвещения, в центре религиозной святости, в счастливой Авзонии” [Собрание ..., 1906, с. 1].

Богданові Івановичу не минуло й двох років, коли 1851 р. у петербурзькій Академії мистецтва відбулась “Художественная выставка редких вещей, принадлежащих частным лицам” [Указатель ..., 1851]. Тут сяяли безпосередні попередники Ханенків – подружжя

Рис. 4. Б. Ханенко в інтер’єрі кабінету. Фото поч. 1900-х років (за: Ханенко, 2008)
Fig. 4. V. Khanenko in the interior of cabinet. Photo from the beginning of 1900 (by: Khanenko, 2008)

⁴ Корнієнко Наталія Ісаківна (нар. 24.II.1945, Київ)

видатних колекціонерів Михайло Вікторович Кочубей (1816–1874) і Євгенія Просперівна Кочубей. У покажчику А. Баннікова і С. Сапожнікова їх чомусь не знаходимо. Із їхніх збірок до Академії мистецтв привезено кілька десятків картин і мармурових різьб [Модзалевский, 1910, с. 545–546].

У каталозі, що й досі зберігається в домі на Терещенківській (а до нього раз за разом звертався Б. Ханенко), за Михайлом Вікторовичем рахується “Святий Франциск” Рібери (№ 700) і багато інших картин, за Євгенією Просперівною – “Портрет молодого вельможі” Тиціана (№ 672), “Портрет мужчины” Рібери (№ 701), “Свята родина” школи Рафаеля Санціо (№ 713), “Избиение младенцев”, що приписувалися Рафаелеві (№ 715), “Богородиця з Христом”, що приписувалась Леонардо да Вінчі (№ 747). Окреме завдання майбутніх дослідників – виявити твори із фондів музею (станом на 7 V 1922 – день смерті Варвари Николівни) у каталогах аукціонів, зіставити їх із гіляровським каталогом 1931 р. Це важливо для їхніх атрибуцій.

Про смаки не сперечаються, але те, що збирали Кочубеї, Ханенки і В. Щавинський, було справжнім мистецтвом. Мистецькі захоплення й колекціонерський напрямок поділяв із Богданом Івановичем не один В. Щавинський, а і його, Богдана Івановича, колега й товариш, якого він згадав уже на перших сторінках своїх мемуарів – Пьотр Петрович Семьонов-Тян-Шанський (1827–1914), сенатор (1882). Як і Б. Ханенко, член Державної Ради (з 1897). Під його науковим керівництвом здійснено перший загальний перепис населення Росії (1897). Разом з В. Ламанським він розпочав видання багатотомника “Россия. Полное географическое описание нашего Отечества” (1899), один з томів якого присвячено Україні. П. Семьонов-Тян-Шанський зібрав кращу в Петербурзі колекцію голандської школи. Після його смерті до Ермітажа придбано не мало й не багато – 719 картин. Це він порадив Б. Ханенкові придбати картину Тиціана, що належала раніше гр. Льїнському (масток у Романові), а перед тим – імператорові Павлу I [Chwalewik, 1927, s. 156–157], якого так шанували російські емігранти. У журналі “Старые годы” він надрукував, як тепер кажуть, ексклюзивну нотатку про картину зі збірок Б. Ханенка.

Ми не маємо архіву Ханенків, але до нас промовляє його бібліотека.

В останні місяці життя Богдан Іванович поставив на полицю своєї книгозбірні перше число журналу “Аполлон” за 1916 рік, прикрашене фронтисписом роботи Георгія Івановича Нарбута [Стешенко, 1926, с. 134]. Там було надруковано статтю Всеволода Владіміровича Воїнова (1889–1945) про ханенківську петроградську збірку. Згодом для нарбутівського збірника [Білокінь, 2013, с. 749–761], що заповідався на найрозкішніший альбом Розстріляного Відродження, В. Воїнов написав розвідку про того самого Г. Нарбута, який творив з колегами у цьому домі ханенківський музей.

Без аналізу загальноісторичних, цивілізаційних проблем ми не відповімо на питання, який власне музей створювали Ханенки. Невже тільки музей західного й східного мистецтва? У 1899–1907 рр. подружжя Ханенків видали шість випусків “Древностей Приднепровья” (опишують їх за комплектом колишньої Імператорської Публічної бібліотеки, що одержувала обов’язковий примірник):

Ханенко Богдан Иванович и Ханенко Варвара Николовна. Древности Приднепровья. Вып. 1–6. К. : [фототипия и тип. С.В. Кульженко], 1899–1907. 6 т. 36 см.

Перед загл. : “Собрание Б.И. и В.Н. Ханенко”.

Общ. загл. 6-го вып. : Древности Приднепровья и побережья Черного моря.

Вып. 1 : Каменный и бронзовый века. 1899. [2], 15 с.; 12 л. илл.

Вып. 2 : Эпоха, предшествующая Великому переселению народов. [Ч. 1]. 1899. [2], 44 с. с илл.; 37 л. илл.

Вып. 3 ... (Ч. 2). 1900. [2], 22 с. с илл.; 17 л. илл.

Вып. 4 : Эпоха Великого переселения народов. 1901. [2], 30 с. с илл.; 20 л. илл.

Вып. 5 : Эпоха славянская (VI–XIII в.). 1902. [2], VI, 64 с. с илл.; 40 л. илл.

Із змісту (С. I–VI) : Антонович В. Черты быта славян по курганным раскопкам.

Вып. 6 : 1907. [2], 44 с. с илл.; 42 л. илл.

Чи можна бачити у видавцях творців музею західного і східного мистецтва взагалі? Складається враження, що Ханенки або змінили напрям свого збирання, або одночасно збирали два різні музеї. Богдан Іванович допомагав М. Біляшівському (рис. 5) творити і Всеукраїнський (Національний) музей (таке поєднання бачимо на печатці Всенародної бібліотеки України). Можливо, існували два проекти Всеукраїнського (Національного) музею – Ханенків і Біляшівського. Поліна Аркадіївна Кульженко розповідала: *“Досить стримано ставився Біляшівський до Богдана Івановича: «Коли я одержую від нього листа, – казав він, – знаю, що буде неприємність»”*. П. Кульженка вважала, що, крім певної сухості, Б. Ханенко міг

Рис. 5. Микола Біляшівський
Fig. 5. Mykola Biljashivskyi

викликати холодність з боку М. Біляшівського у зв'язку з утримуванням музею і його власним колекціонуванням [Білокінь, 2005, с. 247].

Був час, коли присутньо Національний музей України ще не було поділено на Національний художній музей України, Національний музей історії України, Музей українського народного декоративного мистецтва і навіть музей історії Києва, тобто на засадничо окремі структури. Вони існували як засадничо єдина система, що називалась Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка у Києві. М. Біляшівський, Б. Ханенко, В. Щавинський та інші українські музейники діяли спільно.

Але справа не тільки в цьому. Читаємо далі журнал *“Аполлон”*, статтю Всеволода Воїнова: *“Петроградское собрание картин и художественных предметов Варвары Николаевны и Богдана Ивановича Ханенко, по сравнению с основными коллекциями тех же владельцев в Киеве, конечно, очень невелико, но по содержанию своему оно весьма примечательно”*. Звичайно, це було приватне помешкання, і Воїнов пише далі: *“Обстановка частной квартиры придает этому небольшому музею обаяние домашней уютности, – чувствуется,*

что владельцы сжились с этими прекрасными предметами, что они для них – друзья, источник постоянной радости; отсутствие какого-либо намеренного подбора, какой-либо “системы” в их расположении особенно подчеркивает, что хозяева заботились лишь об одном – иметь около себя произведения, которые нравятся, которые приятны и дороги, как создания человеческого творчества, вне зависимости от эпохи, школы и т. п. Здесь рядом с иконой уживается обломок египетской статуи, рядом с персидской миниатюрой – испанский портрет, и китайская статуэтка – рядом с произведением итальянского кватроченто. Ничего предвзятого, но на всем печать изысканного личного вкуса, весьма широкого в своих симпатиях” [Воїнов, 1916, с. 1].

Але це лише півпитання. Надзвичайне враження справляють ілюстрації до цього тексту, кожна з яких має заголовок *“Собрание Ханенко в Петрограде”*. Це такі твори:

Шовкова хоругв *“Архангел благовістувє”* умбрійської школи кінця XV ст.

Якопо дель Селлайо *“Орфей і Евридіка”*

Марко ді Антоніо Пальмецано *“Мадонна з Дитям і свв. Петром та Іоанном”*

Бартоломе Монтанья *“Мадонна з Дитям”*

Джентіле Белліні *“Кардинал”*

Чезаре да Состе *“Вознесіння Богоматері”* (до й після реставрації)

Каренньо *“Портрет Карла II Еспанського”*

Веласкез *“Портрет інфанти Марії-Терезії”*

Зурбаран “Мертва природа”
Рембрандт “Жіночий портрет”

Я перераховую речі, що зберігались не на Терещенківській вулиці у Києві, а у Ханенківському помешканні в Петербурзі. Що було у другому заповіті? Директор Музею мистецтв УАН Микола Макаренко їздив до Петрограда. Тепер “*Инфанта*” й інші картини – у Києві. Вперше М. Макаренка було заарештовано у грудні 1924 р. У протоколі ч. 204 Спільного Зібрання УАН від 29 XII 1924 р. зазначено: “*Прийнято до відома, що викликаний на сьогоднішнє Спільне Зібрання б. директор Музея ім. Ханенків М. Макаренко не міг прибути й зробити доповідь через те, що його з наказу слідчої власти заарештовано*” [IP НБУВ, ф. 1, од. зб. 26314–26315, арк. 1]. За що? Чи не за те, що він виконав заповіт Варвари Николівни?

Богдан Іванович Ханенко був активним учасником археологічних з’їздів. У його книгозбірні зберігається, наприклад, альбом учасників XI Археологічного з’їзду в Києві (видала його друкарня Стефана Васильовича Кульженка).

Інскрипти бібліотеки Богдана Івановича Ханенка відтворюють міжособистісні наукові комунікації старих українських археологів:

Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии. Приложение к XV т. “Древности”. М.: М.Г. Волчаников, 1895. [4], 140, 20 с. – “*Многоуважаемому Богдану Ивановичу Ханенку от В. Антоновича*”.

Болсуновский К.В. Свинцовые пластинки (пломбы) с условными знаками церковных праздников / Лубенский музей Е.Н. Скаржинской. Ист. отдел. М.: А.А. Левенсон, 1899. 12 с., II табл. – “*Глубокоуважаемому Богдану Ивановичу Ханенко на память от автора. Киев, 25 Сентября 1899 года. К. Болсуновский*”.

Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии. М.: Г. Лиснер и А. Гешель, 1900. VI, 130 с. Отд. оттиск из I тома “Трудов” IX Киевского археол. съезда. Варшавская переплетная (Крещатик, 36). – “*Глубокоуважаемому Богдану Ивановичу Ханенко от В. Антоновича*”.

Ляскоронский В.Г. Городища, курганы и длинные (Змиевые) валы в бассейне р. Сулы. М.: Г. Лиснер и А. Гешель, 1901. [2], 54 с. Отд. оттиск из I т. “Трудов” XI археол. съезда в Киеве. – “*Многоуважаемому Богдану Ивановичу Ханенко от автора*”.

Сборник Археологического музея Высших женских курсов в Киеве. Вып. 1-й / Под ред. прив.-доц. В.Е. Данилевича. К.: А.И. Гросман, Владимирская 48, 1914. 48 с. – “*Глубокоуважаемому Богдану Ивановичу в знак искреннего уважения от В. Козловской. 19 23/X 14 г.*”.

ЛІТЕРАТУРА

Антонович В.Б.

1895 Археологическая карта Киевской губернии. – К. – 159 с.

Банников А. П., Сапожников С. А.

2007 Собиратели и хранители прекрасного: энциклопедический словарь российских коллекционеров от Петра I до Николая II. 1700–1918 гг. – М.: Центрполиграф. – 607 с.

Білокінь С.

2005 На зламах епохи: Спогади історика. – Біла Церква: Видавець Пшонківський О.В. – 336 с.

2009 Довідкова книга з культурної спадщини України: Метабібліографія, зміст біографічних та інших словників тощо. Робочий зошит. – К. – 514, [2] с.

2010 Записки Богдана Ханенка // Правдиве українське серце: Олександр Рибалко. – К.: Простір. – С. 438–449.

2013 Масовий терор як засіб державного управління в СРСР, 1917–1941 рр.: Джерелознавче дослідження. – Т. 2. – Дрогобич: Коло. – 1066 с.

Воинов В.В.

1916 Собрание Ханенко в Петрограде // Аполлон. – Петроград. – № 1. – С. 1–12.

Дзюбан Р.

- 2007 Едвард Хвалевік і його “Zbiory Polskie” (1916–1927) в контексті втрат українських культурних цінностей // Записки ЛНБ ім. В. Стефаника: Зб. наук. праць. – Львів. – Вип. 15. – С. 356–367.

Древности...

Древности Приднепровья. – Вып. II. – Ч. 1. – К. – 44 с.: 37 табл., іл. 1899

Записки...

Записки Чина св. Василя Великого. – Жовква. – Т. III. – 304 с.

Иваск У.Г.

- 1912 Частные библиотеки в России: [Ч. 2: Лукашевич Иван Яковлевич – Фомин Иван Иванович]. – СПб. – 80 с. – (Приложение к “Русскому библиофилу” 1911 года).

ІР НБУВ

Ф. 1. – од. зб. 26314–26315.

Каталог...

- 1899 Каталог выставки XI-го археологического съезда в Киеве. – К.: И.Н. Кушнерев в Москве; Киев. отделение.
1998 Каталог творів західноєвропейського живопису, втрачених під час Другої світової війни / Автор-упорядник О. Рославець. – К. – 124 с. – (Втрачені скарби України).

Ковалинський В.В.

- 2003 Семья Терещенко. – К.: Преса України. – 388 с.

Корнієнко Н.І.

- 1999 Варвара Ханенко – життя, події, факти // До 150-річчя з дня народження Б.І. Ханенка, мецената, колекціонера, фундатора музею: Мат. наук.-практ. конф. – К.: Кий. – С. 36–47.

Модзалевський В.Л.

- 1910 Малороссийский родословник. – Т. 2: Е–К. – К. – VI, 720, 20 с.

Музей...

- 1931 Музей Мистецтв Всеукраїнської академії наук: Каталог картин / Склав С.О. Гіляров. – К.: Вид. ВУАН. – 72 с.

Незабытые

- 2001 Незабытые могилы: Российское зарубежье: Некрологи 1917–1997: В 6 тт. / Сост. Чуваков Вадим Никитич (1931–2004); Под ред. Е.В. Макаревич. – Т. 3: И–К. – М.: РГБ, Отдел литературы русского зарубежья; Пашков дом. – 671 с.

Отчет

- 1901 Отчет Императорской Археологической комиссии за 1898. – СПб. – 191 с.

Собрание

- 1906 Собрание А.В. Прахова. I. Рисунки старинных мастеров. – СПб.: Т-во худ. Печати.

Стещенко Яр.

- 1926 Друковані твори Г.І. Нарбута // Георгій Нарбут: Посмертна виставка творів: Каталог. – К.: ДВУ. – С. 111–147.

Указатель

- 1893 Указатель памятников императорского российского исторического музея. – М. – 602 с.
1851 Указатель художественной выставки редких вещей, принадлежащих частным лицам. – СПб.: Типография И.И. Глазунова. – 74 с.

Ханенко Б.

- 2008 Спогади колекціонера. – Київ.

Шуманський Е.А.

- 1905 Справочная книга для русских библиофилов и коллекционеров. – Одесса. – 398 с.

Щербаківський Д.

- 1925 Відділ народного мистецтва у Всеукраїнському історичному музею імені Т.Г. Шевченка у Києві // Записки Етнографічного товариства. – К. – С. 54–59.

Chwalewik E.

- 1926 Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone. – T. I. – Warszawa–Krakow: Wydaw. J. Mortkowicza, Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie. – 490 s.
- 1927 Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone. – T. II. – Warszawa–Krakow: Wydaw. J. Mortkowicza, Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie. – 559 s.

Serhii BILOKIN

THE KHANENKOS' LIBRARY AND MUSEUM COLLECTIONS:
INTERPERSONAL SCIENTIFIC COMMUNICATIONS

In the article the Khanenkos' library and museum collections are interpreted as a method of scientific communications within the intellectual community. It is emphasized, that Ukrainian scientists' private libraries still have not been evaluated by researchers in contemporary historiographical process the Khanenkos' library was a professional book collection in and around archaeology, history and art issues. This library reflects owners' personal taste and their scientific and private contacts as well as state-of-the-art of humanities at the end of XIX – at the beginning of XX century.